

VAIKYSTĚ

VAIZDUOTĖ

GRIGORIJUS KROMANOVAS

Grigorijus Kromanovas (1926 03 08 Taline – 1984 07 18 Lahe, palaidotas Taline) – aktorius, estų kino ir teatro režisierius, Talino valstybinės konservatorijos dėstytojas. Užaugęs rusų sentikių šeimoje, puikiai mokėjo estų kalbą, buvo didis Estijos patriotas.

Ne taip toli nuo mūsų namų, Lapynų kaime, prigludusiame šalia mūsų Barvų, buvo Kinas. Koks dešimt minučių pėsčiomis nuterlenti. Nedidelė salytė, kurioje vykdavo ir Lapynų skyriaus ūkio darbininkų susirinkimai, tarybinių švenčių minėjimai, Naujųjų Metų eglutės, kartais net šokiai. Pirmą kartą į kiną mane nusivedė tėvai. Rodė „Milijonas metų prieš mūsų erą“. Buvo žiema. Vesdavo ir pradinės mokyklos mokytoja į vaikams skirtus dieninius seansus. Tuomet nebūdavo paskutinių pamokų. Prisimenu „Ruslaną ir Liudmilą“, filmus apie raudongvardiečius ir paaugliams skirtą filmą „Dubravka“ su Lina Braknyte. Filmai buvo spalvoti, nepalyginsi su mūsų televizoriaus „Crapr – 3“ tik gero sprindžio dydžio nespalvotu ekrano vaizdu. Ypač patiko filmas „Milijonas metų prieš mūsų erą“ ir jo pagrindinė herojė. Kiek vėliau net aktorės vardą sužinojau iš *Jaunimo gretų* publikacijos – Raquelė Welch. Jos nuotrauką buvau išsikirpęs ir prisiklijavęs savo vasaros buveinėje ant sienos. Tėvai leisdavo. Labai įdomus filmas – nuotykiškai,

meilė, skraidantys ir lakstantys dinozaurai, neįtikėtino dydžio vėžlys ir, kas smalsiausia, būrys pusnuogių papingų muotriškų*.

Bet kartą, gal ketvirtoje klasėje, vasarą nukulniavau į kiną pats vienas. Rodė filmą „Paskutinė relikvija“. Filmas spalvotas, su gražių dainų intarpais. Man jis taip patiko... Pagrindinis filmo herojus Gabrielis – narsus ir teisingas, dar visai jaunas vyras, gal koks riteris ar slaptas kunigaikštis, ginantis savo mylimąją nuo ją puolančių suskių. Kažkokie pikti vienuoliai, intrigos... Filmas gi rusų kalba... Bet svarbiausia – senoviniai laikai: visi su kardais, muškietomis, durklais. O dar visi raiti... Ir tokie gražūs laukai, miškai, vandenys. Sukilėliai, kovojantys su išnaudotojais, užtūpusiais, kaip supratau, ar tik ne Estijos žemę. O gražumas tos panos, dėl kurios narsusis riteris ir kovoja, bet kokias kliūtis nugali! Kažkokie plėšikai ar kareiviai tą gražuolę net išgvaltavoti** mėgino, jau buvo palaidinę benuplėšią – žinojau, kuo viskas baigsis! Man sesuo buvo sakiusi, kad jeigu vyra pamata plika muotriška, anyms iš karta pasistuo ir any būtina tur anūn išruliūti, kitap any gal net nuslabnieti***. Padėjo atsitiktinumai: kažkoks Gabrielio pažįstamas vadas su kareiviais paskutinę akimirką prijogo. Ta jo mylimoji man tikrai patiko, buvo tokia graži šviesiaplaukė. Ir dar ją iš šono nuogą parodė, kai paplaukiojusi džiovinosi prie laužo, net papo kraščiuoką su visu speneliu – tai vieną, tai kitą. Viską mačiau! Namo grįžau pastiręs – taip apžavėtas.

Kitą dieną neiškentęs nusileidau į pakalnę: prie Tenenio augo alksniai, toks smėliukas tarp jų. Kokias kelias valandas

* Moterų. Vaikystėje kalbėjau tik žemaičių dūnininkų tarme.

** Išprievertauti.

*** Jeigu vyrai pamato nuogą moterį, jiems iškart įvyksta erekcija, ir jie būtinai turi ją pamylėti, kitaip gali net apalpti.

stypčiojau. Tuo metu mano eisena buvo labai juokinga – eidavau, anot mokytojos, kaip ant sprendžinų*, stypčiodamas. Vaikščiojau takučiu pirmyn atgal, pirmyn atgal. Viską iš naujo norėjau išgyventi, matytus vaizdus, scenas gražiausias perkratyti. Vis einu pirmyn atgal ir niūniuoju „Не нужна нам такая реликвия!“** Arba niūniuoju tą gražiąją dainą, „Не сдавайся, детя, не сдавайся в руки, беги детя!“ , kai ta gražioji panelė skuodžia baltu žirgu, o ją lydi ta daina, o toks *ryžas* žioplis nesugeba jos pavyti***. Taip kokią savaitę per popietes pravaikščiojau. Ir dar užsimiršęs garsiai prakalbdavau, gestiku-liuodavau rankomis. Net mamaitė pastebėjo, pasakė Birutei, kūn tin tas Vytukas dirb? Ka nepablūstu?****

Nuo to laiko labai pamėgau svajoti, fantazuoti galėdavau net ne vieną valandą. Kaip koks apsidimas. Mylimiausia tema – namų išplėtimas. Padidinamas šlaitinis namo stogas, atsiradusiuose erdviuose kambariuose įsikuria *ciocè* Bronė ir jos vyras Eustachas Krupavičius, o jis medžiotojas, vadinasi, atsikelia su savo skalikais ir šautuvu. Įsikuria Baba, pusseserė Angėlė. Ir vietoje pievų atsiranda vandenys, visi Barvai virsta savotiška saulės nutvieksta sala. Aš gyvenu kažkur palėpėje, jaukiame kambarėlyje. Turime valčių.

Po keleto metų matau savaitraščio *Kalba Vilnius* programoje – „Paskutinė relikvija“, rodys per televizorių. Ir kaip tik porą dienų prieš rodymą – pyst tas suskis televizorius ėmė ir sugedo! Suprantu, kad papa nespės pataisyti. Topt galvom mintis – prašysiu Joną Mikalauskiuką, kaimynų vaiką, kad leistų pas anus

* Spyruoklių.

** Žr. <https://www.youtube.com/watch?v=2QC-iWqi9as>.

*** Žr. <https://www.youtube.com/watch?v=VIySlubuKbY>.

**** Ką ten tas Vytukas daro, kad neišprotėtų?

paveizieti*. Išdrįšęs paprašau. Leido. Buvo žiema, snieguota, mėnesienos apšviesta naktis. Filmus rodydavo 21:30, po žinių laidos „Время“**. Tėvas Mikalauskis Jonas įsitiesęs ant binkio, mes pasistatome kėdes. Šviesa išjungta, tik spingsi mažutis ekranas. Aišku, ne tas ir ne tas. Nespalvotas, svetima aplinka, šalia šnopuojantys kaimynai trukdė įsijausti. Turėjau grįžti prie spalvotos, galvoje išlikusios versijos.

Ir tik po kokių gerų dešimties metų iš savo dėstytojos Irenos Veisaitės sužinojau, kad to gražiausio vaikystės ir paauglystės filmo režisierius Grigorijus Kromanovas besąs jos vyras. Ir kad jis dirba ne tik kine, bet ir teatre. Kad Taline pastatė spektaklį pagal Petruševskajos apysaką „Brangioji mokytoja“. Per jo premjerą pamatęs, kad pjesės pabaigoje žiūrovai neadekvačiai krizena, išėjo į sceną ir begėdę minią išbarė. Kad tai buvęs netikėtas, kone antras, dar labiau sukrečiantis spektaklis. Ir kad Kromanovas statė filmą „Viešbutis pas žuvusį alpinistą“, ir kad Irena Veisaitė turėjo jį užbaigti. Sužinojau, kad tas gražias dainas atliko Georgas Otsas, auksinis Estijos balsas. Ir estiškąją, ir rusiškąją versijas.

Kartą Grigorijų Kromanovą pagaliau pamačiau Vilniuje, Menininkų rūmuose***, kur dabar darbuojasi šalies prezidentas. Irena Veisaitė susirinkusiems žmonėms pasakojo apie Anglijos teatrą, Peterį Brooką. Iš ten buvo ką tik grįžusi. O jis sėdėjo priekyje ir vis žavėdamasis kaip koks vištinas kartojo *Iraena, Iraena* – taip kietai tą vardą tarė. Labai aristokratiškas man pasirodė. Taip ir būčiau įsivaizdavęs kelių kartų inteligentą

* Pas juos pažiūrėti.

** „Время“ (*rus. k.*) – laikas.

*** Dabar Lietuvos Respublikos Prezidentūra.

profesorių ar dvarininką. Abu buvo pasišvietę tamsiai melsvais kostiumais, kone juodais.

Kai Irena apie Kromanovą rengė atsiminimų knygą estų leidyklai, apie šį darbą, kurį laikė savo misija, man pasipasakavo. Pamenu ir leidyklos atstovę, atvykusią iš Talino. Vis džiaugėsi, kad Vilnius toks žalias miestas. Įsidrąsinęs kartą papasakojau Irenai, kaip mane vaikystėje paveikė šis Kromanovo filmas. Aišku, Irena iškart šmaukšt pasiūlo: parašykite, knygai būtų labai netikėtas įvadėlis. Aš tik paraudęs kažką sumekenau, laimė, tuo viskas ir baigėsi. Tik dabar į tą paraginimą atsiliepiu. Gražinu Irenai persenusią skolą. Geriau vėliau, negu niekad.*

* Šis tekstas buvo viešai perskaitytas per Irenos Veisaitės 90-metį, 2018 metų sausį, Bernardinų vienuolyne.

GYVENIMO
MOKYTOJAI

DIDŽIOJI GYVENIMO MOKYTOJA

IRENA VEISAITĖ

Irena Veisaitė (1928 01 09 Kaune – 2020 12 11 Vilniuje, palaidota Taline) – literatūrologė, teatrologė, Vakarų Europos literatūros dėstytoja, visuomenininkė, viena garsiausių Lietuvos moterų Europoje.

Pirmą kartą Irenos Veisaitės pavardę išgirdau tik įstojęs į Vilniaus pedagoginį institutą. Prieš išvykdamas iš savo gimtojo Barvų kaimo studijuoti į Vilnių, Šilutėje užėjau atsiveikinti su stojamiesiems egzaminams man padėjusia ruoštis lietuvių kalbos mokytoja*, mano artimiausio draugo Virgio seserimi Irena. Atsisveikindama ji man davė tokį patarimą: „Yra du geri dalykai Vilniaus pedagoginiame institute: etnografinis ansamblis „Poringė“ ir Teatro sekcija. Pasistenk patekti į abu. Į Teatro sekciją priima nuo antrojo kurso, nes nuo tada Irena Veisaitė lituanistams pradeda dėstyti Vakarų Europos literatūrą, bet pabandyk ateiti nuo pirmojo. Ji žydė, per stebuklą karo metais liko gyva. Jos tėvas buvo vienas turtingiausių prieškario kauniečių, vėliau atsidūrė JAV, motina žuvo. O jos duktė Alina gyvena Londone. Niekas tiek daug neduoda studentams kaip jinai. Ji nieko nebijo. Per paskaitas kalba net apie Bibliją.“ Šventajam Raštui jaučiau didelę pagarbą ir patarimo paklausiau. Į sekciją įsitrinti man pavyko nuo pirmojo kurso. O

* Irena Norkutė-Atutienė.

„Poringėje“ dėl savo intravertiško charakterio nepritapau. Tik pasisiūtus tautinius rūbelius išizaliavus pavasariui teko palikti kitam studentui.

Nežinau, ar į Teatro sekciją tik patekė visi naujokai patirdavo tam tikrą šoką. Bent man šioks toks buvo. *Valgyti* ne bet ką. Irena niekada nesiūlė žiūrėti vidutinių spektaklių – tik pačius geriausius, naujausius. Dažniausiai po spektaklio būdavo aptarimai. Ne tik su dėstytoja, bet ir su spektaklio režisieriais, kartais su aktoriais. Irena ragindavo žiūrėti ir gerus filmus: Andrejaus Tarkovskio, Federico Fellinio, Ingmaro Bergmano, Luis Bunuelio, Otaro Joseliano, vėliau – Tengizo Abuladzės ar kitų režisierių. Daug ir kryptingai skaityti. Sekcijoje Irena visada kurdavo neformalią, šeimyninę, jaukią atmosferą: renginiai neretai vykdavo prie arbatos puodelio, žvakių šviesoje susėdus ratu. Jokių atsitiktinių lankytojų. Ne iš karto būsimiems mokytojams renginiuose atsirasdavo drąsos sakyti savo nuomonę, kurios Irena labiausiai laukdavo. Sekcijoje malėsi apie dvidešimt studentų, aktyvesnių buvo mažiau. Man įsimintiniausi susitikimai su Tomu Sakalausku, jo knygos apie Juozą Miltinį *Monologai* aptarimas. Įsimintinas gal ir dėl to, kad gavau pirmąjį autografą gyvenime*. Pokalbiai su režisieriais Jonu Vaitkumi (po Juozo Glinskio dramos „Kingas“ peržiūrėjimo!), Dalia Tamulevičiūte, aktore Nijole Gelžinyte. Dalyvauta ir spektaklių generalinėse repeticijose (įspūdingiausia – Eimunto Nekrošiaus „Dėdė Vania“), susitikinėta su būsimais aktoriais (Sigučiu Jačėnu, Aidu Giniočiu), lankomi atvykusių Talino, Tbilisio, Maskvos teatrų spektakliai, susitinkama

* Tomo Sakalausko knygos autografas byloja, kad susitikimas įvyko 1982 metų lapkričio 23 dieną.

su jų režisieriais. Bent jau aš gerai pamenu susitikimus su rusu Antolijumi Vasiljevu, kartvelais Rezo Gabriadze ir Michailu Tumanašviliu. Vasiljevo spektaklį „Serso“ žiūrėjome Kaune, susitikimas vyko Vilniuje. Tuo metu Irena daugiausia pasakodavo apie režisierius Peterį Brooką, Anatolijų Efrosą, Eimuntą Nekrošių, Jurijų Liubimovą, Gytį Padegimą (labai vertino jo spektaklį „Mūsų miestelis“, pamenu jos recenziją), Joną Vaitkų. Ne kartą dalijosi įspūdžiais apie Liubimovo „Hamletą“ su Vladimiru Vysockiu. Savo paskaitoje apie Williama Shakespeare'o kūrybą remdamasi šiuo spektakliu ramių ramiausiai citavo Boriso Pasternako eilėraštį „Hamletas“. Mes tik tuo metu nežinojome, kad jis paimtas iš uždrausto romano „Daktaras Živaga“. Rūpėjo Irenai ir mokyklinis teatras. Ne kartą matėmės su neordinarinėmis mokytojomis Violeta Tapiniene, Laima Abraityte, Živile Bandoriene. Sakydavo, kad mokyklinis teatras paperka savo nuoširdumu, jame daug autentikos. Rozos Glinerščik mokyklinis teatras rusų kalba mūsų akiratyje atsirado daug vėliau.

Pasispektaklinti ne kartą vykome į Kauno dramos teatrą. Kartą, jau perestroikos laikais, su Irena vykome ir į Girstučio kultūros rūmus. Ten veikė Stanislovo Rubinovo vadovaujamas Kauno miesto kamerinis teatras. Žiūrėjome Eugène'o Ionesco „Pamoką“. Po spektaklio – aptarimas. Irena vis primindavo nepamiršti Kauno. Į garsųjį susitikimą su Kaune gyvenusiu dramaturgu Juozu Grušu aš jau pavėlavau.

Būdavo ir garsiosios „Teatro mozaikos“, kuriose pagrindiniai teatro kritikai studentų auditorijai burdavo apie geriausius metų spektaklius, aptardavo sezoną. Irena Aleksaitė, Markas Petuchauskas, Dovydas Judelevičius, Egmontas Jansonas,

Audronė Girdzijauskaitė, Elona Bundzaitė-Bajorinienė. Dalyvaudavo visi, kuriuos tik Irena pakviesdavo.

Būta ir tolimesnių išvykų. Išpūdingiausios – į Rygos jaunojo žiūrovo teatrą, spektaklių aptarimas su garsiausiu to meto Latvijos režisieriumi Adolfu Šapira, jo aktoriais. Per Bertolto Brechto „Trečiojo Reicho sumaištis ir baimės“ peržiūrą patyriau tiek išpūdžių, kad kone savaitę buvau kaip apdujęs. Beje, po spektaklio aptarimo su latviakalbės trupės aktoriais ir režisieriumi susidraugavome su aktoriumi Igoriu Ziemeliu. Susirašinėjome. Antrą kartą į tą patį teatrą vykome lydimi profesorės Vandos Zaborskaitės ir jos vyro Rimanto Vėbros. Mat Irena turėjo būti kažkur kitur, gal užsienyje. Žiūrėjome pagal Boriso Vasiljevo apysaką pastatytą spektaklį „Rytoj buvo karas“. Šį kartą su rusakalbe trupe. Po spektaklio vėl pokalbis su iškiluoju Latvijos teatro režisieriumi. Viena supratau, kad Irena visiškai pasitiki savo kolege profesore Zaborskaite. Tik vėliau sužinojau, kad tai buvusi jos mylima auklėtoja. Beje, Irena studentams dažnokai pabrėždavo, kad Baltijos šalių tas pats likimas, mes turime daug ką bendro.

Ir dabar esu įsitikinęs, kad niekas taip nebrandino būsimų mokytojų asmenybių, kaip spektaklių peržiūros, jų aptarimai ir susitikimai. Taip pat ugdėsi ir rafinuotesnis estetiškas skonis: susiformuodavo aiški gero spektaklio, literatūros kūrinio, gero filmo paradigma, pagal juos intuityviai galėjai atpažinti aukščiausios prabos meną jau savarankiškai. Pirma rūšis jau niekada nebepatekdavo į Teatro sekcijos narių kultūrinę apyvertą, tik aukščiausia. Susitikimai skatino ir patiems susikurti savąjį meno abėcėlės kanoną, pagaliau provokuodavo ilgus studentų tarpusavio ginčus, atsirasdavo ir naujų jau savarankiškai susirandamų autorių.